

Romulus Rusan

O discuție la Masa Tăcerii
Brâncuși viu

Ediție revăzută și adăugită

Cuvânt înainte de
Barbu Brezianu

Colecția *Distingue*

Spandugino

Editor: Lavinia Spandonide

Respectați drepturile de autor și vă rugăm să respectați
Coordonator de ediție: Paul Marinescu

Tehnoredactor: Ionela Streche

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României RUSAN, ROMULUS

O discuție la Masa Tăcerii: Brâncuși viu / Romulus

Rusan; cuv. înainte de Barbu Brezianu. - Ed. rev. și adăug. -

București: Editura Spandugino, 2019

ISBN 978-606-8944-22-7

I. Brezianu, Barbu (pref.)

730

Ediția I, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective*, Ed. Eminescu, 1976 (pp. 165–214)

Ediția a II-a, *O discuție la Masa Tăcerii*, 2006, Editura Liternet (versiune pdf, disponibilă online)

Ediția a III-a, *O discuție la Masa Tăcerii. Brâncuși viu*, Fundația Academia Civică, 2016

Copyright © Spandugino, 2019

Toate drepturile rezervate Editurii Spandugino

Editura Spandugino

Adresa: Strada Docenților, nr. 18, sector 1, București

Comenzi telefonice: 0040 737 730 703

office@edituraspandugino.ro

www.edituraspandugino.ro

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i> de Barbu Brezianu.....	9
<i>O discuție la Masa Tăcerii</i> (Notă la ediția I).....	21
<i>Brâncuși viu</i> (<i>Prefață</i> la ediția a III-a).....	23
<i>Interviuri cu:</i>	
Milița Petrașcu.....	35
Dimitrie Cuclin.....	45
Cella Delavrancea.....	53
Mac Constantinescu.....	61
Grigore Popa.....	71
Ion Vlasiu.....	81
Ștefan Georgescu-Gorjan.....	89
Gheorghe Nicolcioiu.....	107
Ion Alexandrescu.....	117
Octav Doicescu.....	133

Eugen Jebeleanu.....	141
Respect pentru oameni și cărți V.G. Paleolog.....	151

Anexe: Procesele verbale de la Academia R.P.R. (1951).....	175
---	-----

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea scriitorului Romulus Rusan readuce într-o neștirbită realitate mărturiile luate acum mai mult de un sfert de secol unor personalități orându-ite de el, simbolic, în jurul Mesei Tăcerii – evocând, poate, și peisajul gorjenesc de altădată, dintr-o vreme când Jiul curgea prin aceste meleaguri înadins alese de Brâncuși, când priveliștea avea drept fundal lanțul munților Vâlcan, peisaj astăzi brutal obturat de un parapet – și în locul căruia, jos, aflăm doar albia râului secată și plină de gunoaie...

Discuțiile din 1976 își păstrează interesul și întreaga lor prospețime, chiar dacă fragmente din ele au mai fost cândva tipărite. Sunt convorbirile lui Romulus Rusan cu doisprezece contemporani, care cu toții au avut privilegiul de a fi stat față în față cu Brâncuși, de a-l fi ascultat, apoi de a-și reaminti cuvinte cândva rostite de el – iar, în cele din urmă,

O DISCUȚIE LA MASA TĂCERII

(Notă la ediția I)¹

„Ce se mai poate spune despre Brâncuși?”
Întrebarea au pus-o aproape toți cei rugați să vorbească despre cel cunoscut cândva temeinic sau în trecut, repetat sau întâmplător, și care acum parcă se temeau să și-l mai amintească sub înfățișarea simplă, omenească, de odinioară. Curios, dar transformat în statuie și întemnițat în venerație de spiritul nostru legendar, omul concret a încetat să trăiască. Uneori mitul ucide a doua oară.

Iată de ce am insistat pe lângă cei ce l-au cunoscut să și-l imagineze pe Brâncuși, de preferință, în ipostaza întrevederilor de la început, când impresiile sunt mai crude, și – luându-și riscul de a se contrazice

¹ O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective, Ed. Eminescu, 1976 (pp. 165–214).

unii pe alții, de a-l arăta contradictoriu pe el însuși ori de a se repeta pe ei înșiși – să ne relateze aceste amintiri.

N-am intenționat o performanță documentară, ci o reconstituire vie: o reînviere a acelor mulți Brâncuși, aflați câte unul în fiecare din conlocuitorii noștri, care prin rotire caleidoscopică să ne redea pe unicul Brâncuși, cel înălțător nu numai prin tăria geniului, ci și prin complexitatea slăbiciunilor. Scoțându-l din legendă, să-l redăm frăției noastre omenești. Restul e tăcere.

Romulus Rusan

1976

BRÂNCUȘI VIU

(Prefață la ediția a III-a)¹

Ediția întâi a acestor mărturii, apărute în urmă cu patru decenii, era o încercare de a-l „primeni” pe Brâncuși, de a-l elibera dintr-un paradoxal cult, sufocant, care urma unei sinistre perioade de interdicție și defăimare. Tratatamentul autorităților față de marele sculptor nu diferea de cel aplicat altor exilați incomozi care refuzau să se întoarcă în țară (George Enescu, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Ștefan Lupașcu), deși plecarea lui se petrecuse cu mult înaintea comunismului. Considerat ani la rând un transfug cosmopolit, a fost scos din muzee și

¹ *O discuție la Masa Tăcerii, Brâncuși viu*, Ed. Fundația Academia Civică, 2016, ediție revăzută și adăugită pe care ediția de față o reproduce.

biblioteca, iar *Coloana recunoștinței fără de sfârșit* (rebotezată ulterior *Coloana infinită*) de la Târgu-Jiu, închinată eroilor din Primul Război Mondial, abia a scăpat de la demolarea ordonată de primarul comunist al orașului. Ca și în celelalte țări ocupate de sovietici, cultura era dominată de teoria celor „două blocuri ireconciliabile”, de dictatura proletariatului și de lupta de clasă („care se ascute pe măsura înaintării spre comunism”), concepte dictate în 1947 de ideologul lui Stalin, Andrei Jdanov, ca preludiu al înființării Kominformului și aplicate apoi, sectorial, de Stalin însuși, în lingvistică („caracterul de clasă al limbii”), de Sobolev în estetică („teoria reflectării în artă”), de Lisenko (în agricultură) și de nenumărați politrucii „din toate țările”, inclusiv R.P.R.

Nu există decât bănuieli cu privire la supărarea lui Brâncuși pe țară în momentul când și-ar fi oferit atelierul din Impasse Ronsin regimului de la București, iar acesta l-ar fi refuzat. Dar este sigur că anul 1951 – când stalinismul atinsese cote paranoice și în România – a fost anul de ruptură sufletească. Brâncuși nu avea cum să nu afle că, la 7 martie 1951, la cererea Sfatului Popular al orașului Târgu-Jiu, un

tractor al Gospodăriei Comunale încercase să smulgă din fundație și să doboare *Coloana Infinitului*, pentru ca metalul să fie folosit „în alte lucrări edilitare de primă necesitate ale orașului”. Nici că, începând cu 21 februarie, și tot până la 7 martie, avuseseră loc trei ședințe ale Secțiunii de Știința Limbii, Literatură și Arte din Academia R.P.R., în care se dezbătuse necesitatea admiterii operelor lui Brâncuși în muzeele românești. În ciuda referatului pozitiv al sculptorului Ion Jalea (susținut de Camil Petrescu, Krikor Zambaccian, Victor Eftimiu), Brâncuși este repudiat de alți membri, pentru că în jurul său „se grupează antidemocrații în artă”, operele lui „speculând prin mijloace bizare gusturile morbide ale societății burgheze”.

Estetica membrilor Academiei făcea astfel front comun cu aceea a primarului din Târgu-Jiu. Această izbitoare coincidență îi dădea lui Brâncuși de înțeles că, în România, nu mai este recunoscut ca român. Drept care, evident după multe sfășieri de conștiință, la 1 august 1951 și-a cerut cetățenia franceză, renunțând – la vârsta de 75 de ani – la aceea română, pe care o onorase până atunci cu

mândrie. Cine are curiozitatea să caute edițiile enciclopediei „Larousse” din acea perioadă va găsi, ca loc al nașterii sale, „Olténie”, nu „Roumanie”!

De obicei, în cazul „transfugilor”, „reabilitarea” se producea abia după moarte. Proscrisul nu mai prezenta un pericol politic prin reacțiile sale, iar partidul nu se sfia să-l anexeze la mașina sa de propagandă. Moartea lui Brâncuși la Paris, în noaptea de 15/16 martie 1957, a prins oarecum pe picior greșit regimul, preocupat atunci de lupta cu „revizionismul imperialist”, descoperit după revoluția din Ungaria. Autoritățile de la București au schițat un gest ipocrit de regret, anunțând decesul într-un comunicat de câteva rânduri tipărit într-un colț ascuns al *Scânteii*, după care au impus pentru un timp o carantină severă. Când, la *Tribuna* din Cluj, unde eram redactor, am plasat, într-o noapte de „cap limpede”, scurtul necrolog oficial pe pagina întâi și am dat chiar culoare de doliu antetului, a izbucnit a doua zi un scandal, fiind admonestat de cenzură împreună cu toți șefii mei ierarhici.

Aici trebuie spus că diplomații români au făcut de-a lungul întregului an 1956 eforturi insistente de

a reintra în grațiile lui Brâncuși, „decadentul” din urmă cu cinci ani. Atmosfera se schimbase, Hrușciov declanșase, la el acasă, dezghețul, după ce în 1955, la conferința de la Geneva, fusese proclamată, împreună cu președintele Eisenhower, „coexistența pașnică”, iar țările „de democrație populară” au fost primite în ONU. Începuse și la noi campania de recuperare a celebrităților, pentru a le smulge patriei de adopție. George Enescu a refuzat onorurile și, de fapt, a murit curând. Încăpățânatul Brâncuși, la rândul-i, refuza orice invitație în țară, îi primea pe trimișii ambasadei române vorbindu-le franțuzește, ca un cetățean francez ce era. La încercările timide de a-l invita „acasă”, le cerea să-l lase în pace după ce și-au vândut rușilor poporul. De moștenire nici nu putea fi vorba. De altfel, la 12 aprilie 1956 a semnat un testament clar, prin care își dona atelierul din Impasse Ronsin, cu tot ce se afla în el, statului francez, cu condiția ca el să fie reconstruit, așa cum va arăta la moartea sa. După ce, în 1962, o primă reconstituire a fost realizată în interiorul Muzeului Național de Artă Modernă, o a doua – și definitivă – a fost găzduită în curtea Centrului Pompi-

două (Beaubourg): o construcție specială – Muzeul Brâncuși –, dorința sculptorului fiind astfel înfăptuită *ad litteram*. Brâncuși își continua eternitatea în această casă a lui din centrul Parisului, în timp ce alte sute de opere ale sale populau marile muzee ale lumii, înălțate pe postamente speciale și luminate *a giorno* ca niște zeități ale artei. Popularitatea operelor lui poate fi măsurată și după faptul că, în Statele Unite, fiecare pilot are brevetul de zbor decorat cu o efigie minusculă a *Păsării Măiestre*.

În țară, Brâncuși a fost „reabilitat” cam brutal. În primă instanță, opera sa a fost proclamată acum o „expresie a geniului creator al poporului său”. Mașina de propagandă l-a condamnat la elogiul găunoase, care după 1971 îl acordau cu minirevoluția culturală și-l pregăteau pentru „Cântarea României” și pentru protocronism. În loc să fie văzut ca un geniu universal, era coborât la nivelul unui artizan excentric. Silueta *Coloanei infinite* putea fi văzută pe tarabe de bălci și pe cutii de chibrituri, desenate pe firme de magazine și în reclamele de turism. Brâncuși era dat ca exemplu chiar la învățământul

de partid, ca un artist de succes pornit de jos. În schimb, în școli și manuale nu pătruseseră decât marotele, iar cercetarea serioasă nu era sprijinită în profunzime, rămânând în seama unor pasionați de elită, care încercau să recupereze eroic ceea ce fusese ascuns sau pierdut în anii de interdicție a operei, de întrerupere a informației.

Cele douăsprezece convorbiri care compun această carte se înscriau în efortul de a-l scoate pe Brâncuși din clișeele legendare și propagandistice, de a-l întoarce în rândul oamenilor reali și firești. Portretul realizat este, sper, unul credibil și lipsit de prejudecăți, îmbrăcat în roua inocenței, dar purtând în același timp „o aureolă nevăzută”, cum spune unul dintre conlocutori. Luăm cunoștință de un om conștient de valoarea sa dar fără să fie îngâmfat, plin de umor dar și de susceptibilitate, fermecător dar și puțin sucit, cu o personalitate puternică dar păstrând luminișuri și chiar naivități, care ne amintesc de butada sa: „Când încetăm să mai fim copii, suntem deja morți.” Geniul redevine o persoană vie ca oricare alta, dar care ne convinge tocmai prin naturalitatea sa de genialitatea operelor.

În pofida unei excepționale școli de cercetare brâncușologică, dezvoltată mai ales după 1989, Brâncuși nu este azi mult mai bine cunoscut de români decât la centenarul său din 1976, dar din alte motive decât cele ideologice sau politice. În școală se vorbește despre el puțin, manualele, adesea, îl uită. Cultura de consum a inversat ierarhia valorilor. Un manechin, un fotbalist și cântărețul de manele sunt mai prizați decât cel ce a revoluționat sensul în artă și a fost asemeni unui Einstein al spațiului sensibil. Dar, oare, de Einstein mai știe cineva în această lume a tuturor relativităților? Totuși, faptul că, începând din acest an, ziua de 19 februarie a fost declarată sărbătoare oficială arată o dorință a autorităților de a se întoarce, atât cât se poate în condițiile culturii de consum, la simbolurile fundamentale (tot așa cum, în urmă cu câțiva ani, 15 ianuarie – ziua de naștere a lui Eminescu – a fost declarată în România și, simultan, în Republica Moldova, Zi a Culturii Naționale). Reușita încercării de a răscumpăra sculptura *Cumintenia pământului* cu ajutorul donațiilor particulare a fost doar parțială. Dar campania desfășurată a fost utilă, căci a dat publicului

larg ocazia să facă în mod special cunoștință cu una dintre capodopere.

Cei doisprezece care și-au amintit de Brâncuși în 1975–1976 au murit cu toții. Unii au fost deja uitați și a trebuit să le întocmesc – așa cum mă îndemna și B. Brezianu – mici biografii la începutul fiecărui capitol. A fost o operație mai grea decât mi-aș fi închipuit, pentru că, în ultimii ani, despre câteva dintre aceste mari personalități nu s-au mai scris decât cel mult necrologe, nu și studii sau monografii. A fost și aceasta o recuperare necesară.

Mulțumesc postum tuturor celor ce și-au destăinuit cu atâta sensibilitate și solidaritate mărturiile despre contemporanul lor. Dincolo de figura lui Brâncuși, ei au reușit să evoce, prin tot ce au spus, imaginea unei Românie europene și, cum s-ar spune azi, „integrată în Occident”. De la aristocratele Mihaela Petrașcu și Cella Delavrancea la compozitorul Dimitrie Cuclin și arhitectul Octav Doicescu, de la inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan la pietrarul Ion Alexandrescu, de la studentul Grigore Popa la hangiul Nicolcioiu și, tot astfel, de la artiștii plastici Mac Constantinescu și Ion Vlasiu la poetul Eugen